

Міністерство культури України
Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка

ЛАЗАРЕВИЧ Євгенія Юріївна

УДК 783.8(4)"19":78.087.68(=161.2):27-523.4:7.003.2(=161.2)

***ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ХОР* М. АНТОНОВИЧА**
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ХОРОВОГО ВИКОНАВСТВА
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Спеціальність 17.00.03 — музичне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів — 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі музичної медієвістики та україністики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка Міністерства культури України.

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент

Граб Уляна Богданівна,
Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка,
доцент кафедри музичної медієвістики
та україністики (м. Львів)

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор

Карась Ганна Василівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
професор кафедри методики музичного виховання
та диригування (м. Івано-Франківськ)

доктор мистецтвознавства, професор

Бермес Ірина Лаврентіївна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри методики музичного виховання
і диригування (м. Дрогобич)

Захист відбудеться «26» жовтня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.869.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства у Малому залі Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка за адресою: вул. О. Нижанківського, 5, м. Львів, 79005.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка за адресою: вул. О. Нижанківського, 5, м. Львів, 79005.

Автореферат розіслано «___» вересня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор мистецтвознавства, професор

Н. І. Сиротинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. *Візантійський хор* Мирослава Антоновича – унікальне явище у європейському музичному виконавстві другої половини ХХ ст., його діяльність відіграла особливу роль у збереженні традицій українського літургійного співу у період, коли в Україні внаслідок ідеологічних заборон ця традиція була штучно перервана. Хор був організований у 1951 році в м. Утрехт (Нідерланди) для співу в українських богослужіннях візантійського обряду, що й визначило його основну місію – збереження традицій українського літургійного співу в західному світі. Впродовж 1951–1991 років хор виконував за кордоном українську літургійну музику – від середньовічної сакральної монодії до творів композиторів-сучасників М. Антоновича, а також обробки українських народних пісень, авторські твори самого Антоновича, та твори західноєвропейських композиторів. За чотири десятиліття діяльності хор мав понад 1500 виступів (літургій та концертів), з них близько 1000 в Нідерландах і понад 500 у країнах Західної Європи та Північної Америки. Завдяки діяльності *Візантійського хору* українська літургійна музика та народні пісні у його виконанні прозвучали у Нідерландах, Бельгії, Франції, Німеччині, Великобританії, Італії, США, Канаді, Швейцарії тощо.

Унікальність *Візантійського хору* полягає у тому, що чужоземні, а саме голландські виконавці, добре опанувавши виконавську стилістику української літургійної хорової музики, досягли майже ідентичного її звучання. Тож у нашому дослідженні пропонуємо розглянути виконавські особливості цього знаменитого хору з позиції його відповідності естетико-стильовим традиціям української літургійної музики.

Максимальне наближення звучання *Візантійського хору* до історично сформованої в Україні традиції літургійного багатоголосного співу вимагає розширення кола дослідницького пошуку і в цьому контексті найвідповіднішим є застосування методології напряму історично інформованого виконавства, що активно застосовується в Європі у другій половині ХХ ст. Такий підхід розкриває не лише нові грані виконавських можливостей *Візантійського хору*, але саму сутність української літургійної хорової музики, що й визначає **особливу актуальність** представленого дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової тематики кафедри музичної медієвістики та україністики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка відповідно до перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності навчального закладу.

Дисертаційне дослідження є частиною комплексної теми № 4 «Розвиток церковної музики від найдавніших часів до середини XX ст.: сакральна музика Сходу і Заходу до Бароко, Галицька музика XIX – початку XX ст.» перспективного тематичного плану Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка на 2014–2019 рр. Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка (протокол № 4 від 10 грудня 2015 р.).

Мета дослідження – дослідити виконавську діяльність *Візантійського хору* М. Антоновича в контексті напряму історично інформованого виконавства.

Відповідно до поставленої мети, визначені такі **завдання**:

- розглянути естетичні засади виконання давньої хорової релігійної музики західної та східної традиції;
- простежити особливості напряму історично інформованого виконавства, його методологію та завдання;
- виявити основні етапи формування диригентської освіти М. Антоновича та історію створення і виконавської діяльності хору;
- дослідити сольну вокальну діяльність Мирослава Антоновича, проаналізувати методику його праці над вокальною технікою співаків хору, оцінити її значення для зростання професіоналізму хорового колективу;
- проаналізувати репертуар *Візантійського хору*;
- з'ясувати значення взаємин Мирослава Антоновича з відомим українським співаком Мирославом Скала-Старицьким для формування виконавського стилю *Візантійського хору*;
- охарактеризувати особливості киево-печерського лаврського співу як одне з джерел літургійного виконавства *Візантійського хору*;
- встановити внесок О. Кошиця, Д. Котка і Я. Калішевського у формування українського хорового стилю та прослідкувати спадкоємність

виконавського стилю *Візантійського хору* Антоновича з виконавською традицією згаданих хорів;

– осмислити галицьку традицію літургійного співу кінця ХІХ – початку ХХ ст. і особливості її відтворення у виконанні *Візантійського хору*;

– виявити особливості виконавської діяльності *Візантійського хору* в контексті напряму історично інформованого виконавства.

Об’єкт дослідження – європейське хорове виконавство другої половини ХХ ст.

Предмет дослідження – естетико-стильові особливості виконавської діяльності *Візантійського хору* в контексті методологічних засад напряму історично інформованого виконавства.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від київської школи співу ХVІІ ст. до заснування *Візантійського хору* і його подальшої виконавської діяльності в Європі у другій половині ХХ ст.

Методологічну основу дослідження складають:

– *типологічний* метод, пов’язаний із класифікацією та аналізом спеціалізованих праць українських та зарубіжних дослідників;

– *джерелознавчий* – застосований в процесі розгляду архівних матеріалів, які стосуються діяльності *Візантійського хору*;

– *компаративний* метод – застосований при порівнянні і осмисленні естетичних засад літургійного виконавства у церковній музиці західної та східної Церкви;

– *музикознавчий* метод – для аналізу репертуару *Візантійського хору*;

– *історико-біографічний* метод – при розгляді біографічної складової формування диригентської постаті Мирослава Антоновича і організації ним *Візантійського хору*;

– *аналітичний* метод, застосований у процесі дослідження виконання української богослужбової хорової музики та його аналізу в контексті історично інформованого руху у західноєвропейському виконавстві;

– *індуктивний* метод, що сприяє відтворенню цілісної картини виконання літургії східної традиції *Візантійським хором* на основі аналізу окремих її компонентів – музичних та позамузичних (відтворення характерних зовнішніх елементів, притаманних літургійному обряду східної традиції в цілому).

Теоретичну базу дослідження склали праці:

– *присвячені проблематиці загальної теорії історично інформованого руху у європейському виконавстві другої половини ХХ ст.* (Б. Багбі, Дж. Батт, Л. Дрейфус, Дж. Керман, П. Ківи, С. Круковський Р. Тарускін, Ч. Розен, Р. Філіп, Б. Шерман);

– *дослідження київської школи співу та літургійному співу східної традиції* (М. Антонович, Д. Болгарський, А. Єрзаулова, П. Козицький, Є. Круглова, Л. Лещук, П. Маценко, Г. Папроцький, О. Цалай-Якименко та ін.);

– *дослідження західної богослужбової традиції виконання давньої релігійної музики* (М. Борнус-Щецинський, З. Возняк, В. Гузеєва, А. Лесовиченко, М. Перес, Ф. Хентшель та ін.);

– *присвячені історії створення та діяльності Візантійського хору, формуванню М. Антоновича як співака і диригента* (О. Бандрівська, М. Бурбан, Д. Вернерт, У. Граб, М. Жишкович, Г. Карась, Ю. Ясіновський);

– *присвячені виконавській традиції хорів О. Кошиця, Д. Котка і Я. Калішевського* (праці М. Антоновича, І. Бермес, Л. Вардзарук, Н. Гребенюк, Г. Карась, Т. Кметюка, О. Кошиця, Л. Пархоменко, Л. Руденко, С. Стельмашука та ін.).

Джерельною базою дослідження є рукописні, машинописні матеріали з архіву Мирослава Антоновича, які зберігаються в Інституті церковної музики Українського Католицького Університету (Львів):

– документи (проекти програм, концертів, офіційне листування, фінансові звіти, списки хористів);

– фотоматеріали, звукозаписи, програми виступів, рекламні буклети до концертів, афіші;

– рецензії на виступи хору в пресі Нідерландів, Німеччини, Франції, та у пресі української діаспори;

– матеріали, що стосуються творчої діяльності хору (ноти, у тому числі твори М. Антоновича та його обробки народних пісень, анотації до творів, та ін.);

– офіційне та особисте листування М. Антоновича, щоденник хору, написаний М. Антоновичем, альбоми, укладені М. Антоновичем, в яких зібрані фотографії, програми пам'ятних концертів *Візантійського хору*, рецензії на виступи хору, вітальні листівки, записники, чернетки.

Більшість перерахованих вище джерел вводиться до наукового обігу вперше.

Наукову новизну дослідження визначає комплексне осмислення естетико-стильових особливостей виконавської діяльності *Візантійського хору* в контексті напряму історично інформованого виконавства.

Відтак у дисертації *вперше*:

– впроваджено до наукового обігу ряд архівних матеріалів, що стосуються історії створення і діяльності *Візантійського хору* (листування, нотатки, щоденники, документація хору, рецензії української та закордонної преси та ін.);

– визначено основні етапи формування вокальної та диригентської освіти М. Антоновича, його кар’єри як оперного співака;

– досліджено методику праці над вокальною технікою співаків *Візантійського хору*;

– проаналізовано репертуар *Візантійського хору*;

– досліджено виконавську діяльність *Візантійського хору* з позиції напряму історично інформованого виконавства.

Набуло подальшого розвитку:

– з’ясування особливостей киево-печерського лаврського співу як одного з джерел формування літургійного виконавства *Візантійського хору*;

– встановлення спадкоємності виконавського стилю *Візантійського хору* Антоновича із виконавською традицією хорів О. Кошиця, Д. Котка і Я. Калішевського;

– окреслення особливостей галицької традиції богослужбового співу кінця XIX – початку XX ст. у виконанні *Візантійського хору*.

Доповнено:

– виконавську ділянку європейського хорового мистецтва другої половини XX ст.;

– тематичну та репертуарну сферу української музичної культури.

Науково-практичне значення дослідження. Матеріали дослідження можуть використовуватись у розробці навчальних планів, програм та рекомендацій з питань історії, вокальної та хорової виконавської практики викладачів музично-освітніх закладів, духовних семінарій та дяківсько-регентських шкіл, для поглибленого вивчення історії української музичної культури та вокально-хорового виконавства.

Особистий внесок здобувача: вперше проаналізована діяльність *Візантійського хору* М. Антоновича в контексті європейського виконавства другої половини ХХ ст. та методології напряму історично інформованого виконавства.

Дисертація є самостійною науковою працею. Всі публікації здобувача одноосібні.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри музичної медієвістики та україністики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка; на стажуваннях в Інституті музикології Ягеллонського університету в межах програми міністра культури і національної спадщини Республіки Польща *Gaude Polonia* (лютий-липень, 2016 р.), наукового стажування на базі Музею історії Польщі в м. Варшава (березень-квітень, 2017 р.), відділу *Artes Liberales* Варшавського університету (травень-червень, 2017 р.), та в Інституті музикології Люблінського Католицького Університету в межах програми Міжнародного Вишеградського Фонду *Eastern Partnership* (жовтень, 2017 р.-лютий 2018 р.).

Основні положення праці розкриті у публікаціях та викладені в доповідях на 8 наукових конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих музикознавців «Музикознавчі студії» (Львів, лютий 2015, лютий 2016, березень 2017), «Антоновичеві читання» (Львів, лютий 2014), Х Міжнародна наукова конференція «Гімнографія, сакральна монодія, церковний спів» (Львів, жовтень 2017), V Наукова конференція «Мистецька культура: історія, теорія, методологія» (Львів, листопад 2017), Міжнародна науково-творча конференція «Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід» (Одеса, листопад 2017). Міжнародний науковий форум «Музикознавчий універсум молодих» (Львів, лютий 2018).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 10 одноосібних публікаціях, із них 5 статей у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України, 1 стаття в іноземному виданні.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (186 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 226 сторінок, обсяг основного тексту – 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, його зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, охарактеризовано теоретичну основу й методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і форми апробації отриманих результатів.

У **Розділі 1. Традиції давньої сакральної музики західного та східного обряду в другій половині ХХ ст.: проблематика, естетика, історіографія** розглядаються естетичні засади виконання релігійної музики східної та західної традицій, їх відмінності, а також проблематика концертного виконавства давньої сакральної музики.

У підрозділі *1.1. Історіографічний огляд: література, опубліковані та рукописні джерела* здійснений огляд наукової літератури, яка є теоретичною базою дослідження та архівних матеріалів з архіву М. Антоновича, який зберігається в Інституті церковної музики Українського католицького університету (м. Львів).

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали праці українських та зарубіжних дослідників, присвячені аналізу естетичних витоків, особливостей та відмінностей літургійного співу східної та західної Церкви, проблематиці історично інформованого руху у європейському виконавстві другої половини ХХ ст., формуванню диригентської майстерності та вокальної освіти М. Антоновича, виконавській діяльності *Візантійського хору*, а також аналізу києво-печерського багатоголосного літургійного співу, виконавської традиції хорів О. Кошиця, Д. Котка і Я. Калішевського, особливостей галицького літургійного співу та їх впливу на формування богослужбового виконавства *Візантійського хору* М. Антоновича. У дисертаційному дослідженні вперше впроваджено до наукового обігу ряд архівних матеріалів з архіву М. Антоновича, які зберігаються в Інституті церковної музики Українського Католицького Університету (Львів), зокрема епістолярій, щоденник та інші особисті документи. У складі архіву М. Антоновича знаходиться велика частина матеріалів до історії діяльності *Візантійського хору*, згромаджених впродовж чотирьох десятиліть його діяльності, а саме документи, фотоматеріали, програми концертів, афіші, рецензії на виступи хору в пресі, листи, щоденники та альбоми, укладені М. Антоновичем. Окрему

групу матеріалів складають звукозаписи хору на платівках, аудіо-касетах і дисках.

У підрозділі *1.2. Естетичні засади виконавства церковної музики східної традиції* розглядаються особливості богослужбового співу Східної Церкви, яку в українській церковній музиці найяскравіше представляє киево-печерський лаврський спів. З'ясовано, що на формування естетики українського церковного співу важливий вплив мали теологічні та естетичні погляди отців Церкви на місце, роль і завдання музики в літургії. Києво-печерський лаврський спів характеризують такі засоби виконавської виразності як гра тембрів, високий ступінь індивідуалізації окремих голосів при ідеальній зіспіваності, емоційна виразність співу, що підкреслює зміст співаного тексту і пов'язана з нею динамічна різноманітність та ін. Емоційна насиченість співу східної Церкви виконувала функцію наближення догматики віровчення до слухачів і сприяла кращому її засвоєнню.

Підрозділ *1.3. Літургійний спів західної традиції: естетичний аспект* присвячений розгляду основних рис естетики співочої церковної традиції Західної Церкви. До них належать раціональність, уникання індивідуалізації голосів, помірність динамічної градації, відсутність тембральної колористики, стриманість у вияві емоцій. Проблемою Західної Церкви у ХХ ст. стала втрата зв'язку з давньою музичною традицією, що вже у другій половині століття почало призводити до відсутності музичної складової літургії в деяких костелах. Це посприяло тому, що церковна музика західної традиції у другій половині ХХ ст. поступово перейшла в область концертного виконання, і в ній представлена була ширше, ніж в самій літургії. Виконання цієї музики в межах руху історично інформованого виконавства є цінним тим, що в останні десятиліття минулого століття воно стало чи не найбільш професійною формою існування цієї музики.

У підрозділі *1.4. Виконання давньої релігійної музики з погляду історично інформованого виконавства: методологія, завдання, інституції* розглядається проблематика концертного виконавства давньої релігійної музики в межах історично інформованого виконавського руху другої половини ХХ ст. як основної форми розвитку виконавства хорової богослужбової музики західної традиції в цей період. Виявлено, що основними ознаками, які характеризують напрям історично інформованого

виконавства є: виконання музики інших історичних періодів, здійснення досліджень, необхідних для визначення елементів виконання, притаманних для відповідного історичного періоду; їх конкретизація; робота над наближенням виконання до історичного звукового прототипу через відтворення визначених під час здійснення дослідження складових, результатом якої має стати цілісне історично достовірне виконання.

Розділ 2. Мирослав Антонович як творець виконавської парадигми *Візантійського хору* присвячений огляду основних етапів формування диригентської майстерності М. Антоновича та дослідженню історії створення та діяльності *Візантійського хору з Утрехту* під його керівництвом у 1951-1991 роках на основі матеріалів архіву М. Антоновича та архіву *Візантійського хору*, які зберігаються в Інституті церковної музики Українського Католицького Університету (Львів).

У підрозділі 2.1. *Освітній універсум як основа диригентської діяльності М. Антоновича* проаналізовані основні фактори, які мали вплив на формування М. Антоновича як диригента та майбутнього керівника *Візантійського хору*. Важливе значення мало для нього навчання у Львівському вищому музичному інституті ім. М. Лисенка, де він опановував вокальну освіту у класі О. Бандрівської. Продовження вокальної освіти в Віденській музичній академії та праця на сценах оперних театрів дала М. Антоновичу глибоке розуміння специфіки вокального голосу і всієї проблематики, пов'язаної з працею вокаліста-соліста. На основі власного практичного досвіду Антонович випрацьовує свою методику, яку успішно застосовує у індивідуальній праці з хористами *Візантійського хору*.

У підрозділі 2.2. *Методологічні засади організації Візантійського хору та формування його жанрово-стильового образу* здійснений огляд діяльності хору та проаналізовані методичні засади праці М. Антоновича з голосами співаків хору. Досліджено історію створення 1951 року *Візантійського хору з Утрехту*, відгуки та рецензії в голландській пресі на виконавську діяльність хору, індивідуальну методику праці з хором М. Антоновича. Вишкіл учасників *Візантійського хору* включав лекції з історії церковного співу, теоретичне інструктування, практичні індивідуальні заняття з вокалу, переклади і роз'яснення змісту співаних текстів, навчання правильної вимови.

Підрозділ 2.3. *Виконавські проблеми хорового співу крізь призму епістолярної дискусії Мирослава Антоновича з Мирославом Скала-Старицьким.* На формування виконавських та методичних засад М. Антоновича, а відтак і на виконавський стиль керованого ним колективу, мали значний вплив його зв'язки з професійними оперними співаками, зокрема М. Скала-Старицьким. Протягом багатьох років вони листовно підтримували між собою зв'язок і активно обмінювалися інформацією, міркуваннями на музичні і позамузичні теми, а також порадами щодо провадження хору та удосконалення його звукової палітри. На основі цього листування М. Антонович написав монографію про М. Скала-Старицького, яка, на жаль, залишилася неопублікованою. Дослідження взаємин М. Антоновича з М. Скала-Старицьким допомагає глибше проникнути в маловідомі події з його особистої і творчої біографії, а також з'ясувати його погляди на методикау праці з хоровим колективом.

Підрозділ 2.4. *Стилістичні особливості репертуару: літургійна музика візантійського обряду, українська народна пісня та творча спадщина М. Антоновича в репертуарі Візантійського хору.* Репертуар *Візантійського хору* включає літургійні твори візантійського обряду, українські народні пісні, ряд творів українських композиторів, твори західноєвропейських композиторів, а також композиції самого М. Антоновича. Головним завданням *Візантійського хору*, записаним у його статуті, є виконання літургійної музики візантійського обряду. Лише через деякий час Антонович за власною ініціативою почав розвивати концертну складову репертуару хору, яку склали обробки народних пісень (в тому й Антоновича), твори українських композиторів О. Нижанківського, К. Стеценка, М. Лисенка, П. Ніщинського, С. Людкевича, А. Гнатишина, З. Лиська, А. Кос-Анатольського, І. Вовка та ін. У підрозділі аналізуються також оригінальні твори М. Антоновича, а саме кантата для симфонічного оркестру і хору «Пролог» на сл. І. Франка та його обробки народних пісень «Мав я раз дівчиноньку», «Од Києва до Лубен», «І шумить, і гуде», «Думи мої».

Розділ 3. Виконання літургійної музики *Візантійським хором* в контексті європейського виконавства другої половини ХХ ст. присвячений аналізу виконання літургійної музики *Візантійським хором* М. Антоновича в контексті європейського хорового виконавства другої половини ХХ ст. з погляду історично інформованого виконавства.

У цьому розділі розглядаються дві основні традиції українського богослужбового виконавства, які зберігав та розвивав М. Антонович зі своїм колективом, а саме – співочі традиції лаврського багатоголосного літургійного співу та галицьку літургійну традицію хорового співу другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.

У підрозділі 3.1. *Києво-печерський лаврський спів як звуковий ідеал Візантійського хору* розглядається вплив співочих традицій Києво-Печерської лаври на формування звукового ідеалу *Візантійського хору*. Велике зацікавлення музично-стилістичними та виконавськими особливостями багатоголосного лаврського співу засвідчує епістолярій Антоновича, а також його наукові праці з цієї проблематики. У праці з *Візантійським хором* М. Антонович відтворює основні складові, притаманні давньому лаврському вокально-хоровому виконанню, такі як склад голосів, темброві поєднання, динаміка, емоційна насиченість співу, відповідна до змісту співаного тексту, що захоплювало у виконанні хору слухачів-католиків, звиклих швидше до величі інструментального стилю виконання, до стриманості виразу почуттів, ніж до емоційних проявів у церковній музиці.

У підрозділі 3.2. *Виконавські традиції хорів О. Кошиця, Д. Котка і Я. Калішевського і їх продовження у практиці Візантійського хору* розглядається діяльність відомих українських диригентів – попередників М. Антоновича, які були для нього взірцем. Виконавські традиції колективів під керівництвом О. Кошиця, Д. Котка і Я. Калішевського тісно пов'язані з традиціями співу Києво-Печерської лаври. Особливий вплив на виконавський стиль *Візантійського хору*, репертуар і навіть зовнішній вигляд співаків мала диригентська майстерність Д. Котка.

У виконавському стилі зазначених хорів віднаходимо втілення головних особливостей київської лаврської традиції, серед яких: акцент на індивідуальні властивості тембру кожного співака, широкий діапазон динамічної градації, емоційна насиченість співу, співзвучна із змістом співаного тексту, злагодженість ансамблю та ін., що свідчить про спільний звуковий ідеал. Його втілював київський лаврський багатоголосний спів, прикмети якого яскраво проявляються під час виконання не лише богослужбового, але й народнопісенного репертуару хорами Я. Калішевського, О. Кошиця та Д. Котка, а згодом і М. Антоновича.

Підрозділ 3.3. *Галицький літургійний спів кінця XIX – початку XX ст. у виконавській практиці Візантійського хору.* Поряд з київською лаврською традицією М. Антонович намагався зберігати та продовжувати традиції галицького літургійного співу другої половини XIX – першої половини XX ст. Вона була для М. Антоновича взірцем для реконструкції літургії, в якій традиційно поєднувались твори київського напіву, композиторів «золотої доби», композиторів перемишльської школи та самоїлкові напиви. У виконанні *Візантійського хору*, як і в міській літургії Галичини, гармонійно поєднувались київська та галицька традиції.

У підрозділі 3.4. *Діяльність Візантійського хору з погляду історично інформованого виконавства* досліджено виконавську концепцію *Візантійського хору* з погляду історично інформованого виконавства. Доведено, що діяльність *Візантійського хору* відповідає всім головним методологічним засадам, які сформувалися у рамках напряму історично інформованого виконавства, і тому її можливо розглядати в параметрах сучасних методологічних координат.

У **висновках** на підставі проведених досліджень узагальнено основні результати роботи. Дисертаційне дослідження висвітлює різні аспекти творчої діяльності *Візантійського хору* в контексті хорового виконання давньої релігійної музики в Європі у другій половині XX ст. та розглядає її в межах руху історично інформованого виконавства. Науковий пошук був зумовлений потребою дослідження естетико-стильових засад творчої діяльності *Візантійського хору* Мирослава Антоновича, у якій продовжилися дві основні традиції українського богослужбового співу – киево-печерський багатоголосний літургійний спів XVII ст. та галицька літургійна традиція хорового співу другої половини XIX – першої половини XX ст. Проведене наукове дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Відмінності східної та західної традицій богослужбового виконання давньої релігійної музики проявляються у різних площинах – від церковно-канонічної до ментальної. Найважливішою передумовою засадничих відмінностей у літургійному виконавстві обох церков є вплив фундаментальних естетичних, світоглядних ідей, пов'язаних з вченням Східної та Західної Церкви.

2. Основними методологічними принципами історично інформованого виконавства є виконання твору у невластивий для нього історичний період, наукове дослідження музики виконавцями з метою визначення особливостей цього виконання, їх конкретизація та спроба максимально наблизити виконання до історичного звукового прототипу шляхом відтворення цих особливостей. Дотримання всіх засад у підсумку приводить до цілісного історично достовірного виконання як комплексу визначених в процесі дослідження та аналізу складових.

3. Основними факторами, які мали вплив на формування Мирослава Антоновича як майбутнього диригента *Візантійського хору* є практика церковного співу у дитинстві; навчання та спів у хорі під керівництвом Дмитра Котка в Малій духовній семінарії у Львові; участь у хорі товариства «Львівський Боян», «Студіо-хорі» Миколи Колесси, вокальному ансамблі під керівництвом Євгена Козака; праця соліста у Львівському радіокомітеті.

4. Одним з джерел формування виконавської концепції *Візантійського хору* була професійна вокальна освіта Антоновича в класі О. Бандрівської у Львівському вищому музичному інституті ім. М. Лисенка та практичний досвід, отриманий під час його праці на європейських оперних сценах. Це зумовило глибоке розуміння природи голосу і вплинуло на методику його праці зі співаками хору. Індивідуальні заняття зі співу Антоновича впродовж чотирьох десятиліть його праці з хором були важливим фактором для розвитку професіоналізму співаків-хористів.

5. Репертуар *Візантійського хору* складається з двох основних частин – літургійної та концертної. Головним його завданням був спів літургії візантійського обряду. У концертах виконувалися народні пісні в обробках українських композиторів, твори українських та західноєвропейських композиторів. Значне місце у репертуарі хору посідає творча спадщина М. Антоновича.

6. На формування виконавських та методичних засад М. Антоновича, а відтак і виконавської концепції *Візантійського хору*, значний вплив мали його зв'язки з професійними оперними співаками, зокрема, з Мирославом Скала-Старицьким. Епістолярій обох мистців засвідчує активний обмін думками та практичними порадами щодо праці над голосами хористів і її специфіки.

7. На формування звукового ідеалу *Візантійського хору* мали вплив співочі традиції Києво-Печерської лаври, які культивували сформовану у добу бароко естетику богослужбового співу. М. Антонович займався науковим дослідженням київського напіву, вивчав основні принципи його виконання – склад голосів, особливості тембрових поєднань, динамічні відтінки, характер звучання тощо і ці знання використовував у формуванні виконавської концепції *Візантійського хору*.

8. Культивування лаврської співочої традиції у хорах О. Кошиця, Д. Котка і Я. Калішевського визначили неперервність історичного досвіду вокально-хорової літургійної практики. Під впливом цих видатних диригентів сформувалися мистецькі ідеали М. Антоновича.

9. Важливою традицією, яку зберігав і продовжував Антонович, була галицька традиція літургійного співу другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. Вона стала для Антоновича взірцем для реконструкції літургії, в якій традиційно поєднувались твори київського напіву, композиторів «золотої доби», композиторів перемишльської школи та самоїлкові напіви.

10. Досліджено виконавську концепцію *Візантійського хору* з погляду історично інформованого виконавства. Доведено, що діяльність *Візантійського хору* відповідає всім головним методологічним засадам, які сформувалися в межах цього напрямку. Виявлено такі ознаки історично інформованого виконання у діяльності *Візантійського хору*: виконання творів різних історичних періодів, відтворення втрачених або перерваних традицій; виконання музики не носіями традиції, а виконавцями, які засвоюють її через теоретичні роз'яснення і практичні заняття; відтворення цілісного музичного літургійного дійства, традиція виконання якого на той момент була заборонена у властивих для нього умовах; виконанню музики передувало її дослідження; присутній елемент інформування, інструктування виконавців, їх ментального та технічного приготування до виконання чужоземної музики; максимальне наближення звучання хору до літургійної практики українського хорового співу. Це засвідчує непересічне обдарування і велику працю засновника *Візантійського хору* Мирослава Антоновича.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Лазаревич Є. Мирослав Антонович як вокаліст та вокальний педагог Візантійського хору. *Мистецтвознавство: Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. С. Стефаника. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 30-31 (Ч. II). С. 129-134.*
2. Лазаревич Є. Естетико-стилістичні засади виконання Візантійського хору Мирослава Антоновича з погляду історично інформованого напрямку. *Українська музика: Науковий часопис ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2017. Ч. 3 (25). С. 76-86.*
3. Лазаревич Є. Літургійний спів «західної» традиції: естетичний аспект та проблема музики в сучасній літургії. *Музикознавчий універсум: Наукові збірки ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2017. Вип. 40. С. 106-118.*
4. Лазаревич Є. Концертне виконання давньої релігійної музики з погляду «історично орієнтованого виконавства». *Музикознавчий універсум: Наукові збірки ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2018. Вип. 41. С. 248-261.*
5. Лазаревич Є. Музична теологія Західної Церкви в сучасній історіографії. *Українська музика: Науковий часопис ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2018. Ч. 1 (27). С. 11-18.*
6. Lazarevych I. Zachodnia i wschodnia tradycja wykonawcza śpiewu sakralnego: aspekt estetyczny. *Kwartalnik Młodych Muzykologów Uniwersytetu Jagiellońskiego: czasopismo naukowe. № 31 (4/2016). Kraków, 2016. С. 5-21.*
7. Лазаревич Є. Витоки вокальної традиції Візантійського хору Мирослава Антоновича. *Українська музика: Науковий часопис ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2011. Ч. 1. С. 144-150.*
8. Лазаревич Є. На пошану Мирослава Антоновича. *Українська музика: Науковий часопис ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2012. Ч. 1 (7). С. 128-130.*
9. Лазаревич Є. Мирослав Антонович і Мирослав Скала-Старицький. *Українська музика: Науковий часопис ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2012. Ч. 2. С. 147-160.*
10. Лазаревич Є. Візантійський хор з Утрехту: до історії створення. *Українська музика: Науковий часопис ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2017. Ч. 2 (24). С. 15-21.*

АНОТАЦІЯ

Лазаревич Є. Ю. Візантійський хор М. Антоновича в контексті європейського хорового виконавства другої половини ХХ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво. – Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка, Міністерство культури України. – Львів, 2018.

У дисертації досліджено діяльність *Візантійського хору* М. Антоновича в контексті хорового виконавства давньої релігійної музики в Європі другої половини ХХ ст. в межах руху історично інформованого виконавства. Досліджено виконавські традиції давньої сакральної музики західного та східного обряду, їх розвиток у другій половині ХХ ст., розглянуті естетичні засади їх формування та основна проблематика. Розглянуті основні етапи формування М. Антоновича як диригента та досліджено історію створення та діяльності *Візантійського хору* під його керівництвом у 1951–1991 роках. Хор у своїй діяльності широко презентує українську духовну музичну традицію. Вишкіл учасників хору включав лекції з історії церковного співу, теоретичне інструктування, практичні заняття з вокалу, переклади і роз'яснення змісту співаних текстів, навчання правильної вимови, однак, М. Антонович зумів передати нідерландським співакам найважливіше – глибинну сутність української музики, її український дух. У діяльності хору вперше в історії європейського виконавства було досягнуто ефекту максимальної наближеності до традиційного прототипу виконання українських літургійних творів не носіями цієї традиції, а чужоземними, а саме голландськими виконавцями. У дослідженні доведено, що діяльність *Візантійського хору* відповідає всім головним методологічним засадам історично інформованого виконавства.

Ключові слова: *Візантійський хор*, Мирослав Антонович, музична естетика, літургійний спів, візантійський обряд, католицький обряд, історично інформоване виконавство.

ANNOTATION

Lazarevych Ye. Yu. M. Antonovych's *Byzantine Choir* in the context of European choir performance of the second half of the 20th century. – Qualifying scientific work as a copyrighted manuscript.

Thesis for Candidate degree in Arts. Specialty 17.00.03 – Musical Art. – M. V. Lysenko Lviv National Music Academy, Ministry of Culture of Ukraine. Lviv, 2018.

In this thesis there was studied the activity of the Myroslav Antonovych's *Byzantine Choir* and its aesthetic and stylistic fundamentals of the Ukrainian liturgical music performance in the context of a choral performance of the ancient religious music in Europe of the second half of the 20th century within the movement of historically informed performance. The performing traditions of the ancient sacred music of the Western and Eastern rites, their development in the second half of the 20th century were studied, the aesthetic principles of their formation and their core issues were examined. It was found out that the main differences in the ancient religious music performance of Eastern and Western traditions during divine services are associated with the embodiment of the fundamental ideological ideas of the Eastern and Western Churches. The performance of the ancient sacred music within the movement of historically informed performance was especially valuable in the second half of the XX century.

The main stages of M. Antonovych formation as a future choir director were considered and the history of the *Byzantine Choir* formation and activity under his leadership in 1951-1991 was studied. The choir, which was formed to perform hymns of the Byzantine rite during divine services, widely presents the Ukrainian spiritual music tradition in its activity – from the ancient Kyiv chant to the sacred music of the Ukrainian composers of the 20th century. Choir members training included lectures on the history of Church music, theoretical mentoring, singing practical classes, translations and explanations of the content of the performed texts and teaching pronunciation. However, M. Antonovych managed to impart the most important thing to the Dutch singers – the core essence of the Ukrainian music, its Ukrainian spirit. For the first time in the European performance history the choir achieved the effect of maximum proximity to the traditional prototype of the Ukrainian liturgical works performing not by the pillars of this tradition but by the foreigners, namely Dutch performers.

The performance of the liturgical music by the *Byzantine Choir* in the context of the European choral performance of the second half of the 20th century and the aesthetic and stylistic concept of the Liturgy performance of the Byzantine rite from the point of view of historically informed performance was analysed. It was proved that the activity of the *Byzantine Choir* meets all main methodological principles that have been formed within the direction of historically informed performance. The singing traditions of the Kyiv Pechersk Lavra has influenced on the formation of the sound ideal of the *Byzantine Choir*. The Galician tradition of liturgical singing in the second half of 19th and the first half of 20th century, which was reproduced by Antonovych was no less important.

The *Byzantine Choir* became a striking phenomenon in the history of choral performance thanks to M. Antonovych, its founder and choir director, who has formed its performing concept on the basis of the deep knowledge of the traditions of Ukrainian liturgical singing and individual methods of work with chorists.

Key words: *Byzantine Choir*, Myroslav Antonovych, musical aesthetics, liturgical singing, Byzantine rite, Catholic rite, historically informed performance.

Підписано до друку 19.09.2018.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,16.
Наклад 100 прим. Зам. № 97.

Видавець і виготовлювач – ФОП Тетюк Т. В.
Свідоцтво серія ЛВ № 80 від 11.09.2013 р.
м. Львів, пр. Червоної Калини, 115
тел.: (097) 178-8488